

**Schilderstijl
die hier
wortel
schoot**

HET META-REALISME is, ook al werd het dan vroeger onder andere namen gepresenteerd, een schilderij die in Haarlem sinds lang werd gewaardeerd en in de omgeving eveneens. Dat heeft te maken met het feit, dat deze stad sinds vele decennia een vruchtbare bodem is voor veel groeperingen, hetzij religieus, hetzij wijsgerig-esoterisch ingesteld en dus gerelateerd en bekend met symbolische stelsels. Er is hier in de middeleeuwen een commanderij van de Tempeliers geweest, later traden Rozenkruisers op binnen de rederijkerskamers, niet te verwarren met de zich Rozenkruisers noemende groeperingen van thans, die echter eveneens symbolen in hun vaandel voeren. Theosofische en antroposofische leringen drongen hier vroeg door en zo zijn er meer groeperingen aan te wijzen. Met name de Rozenkruisers van thans hebben een directe invloed uitgeoefend op het meta-realisme.

Meta-realisme in Haarlem reeds sinds jaren een „bekeken zaak”

In mei 1958 exposeerden in de Haarlemse toenmalige Galerie Ten Bruggen-Cate Johfra Bosschart en Diana Vandenberg. Ik heb die expositie toen niet gezien, ik woude hier nog niet. Het werk van die twee was daarna in sommige Haarlemse kunsthandels aanwezig. De aanleiding tot die expositie was onder meer gelegen in het feit, dat Johfra en Diana destijds behoorden tot de Rozenkruisers-beweging in Haarlem en hier dus veel begrip vonden. Hun symboliek werd verstaan en in zekere mate zelfs gepropageerd, ook al omdet Johfra uitgaven van de Rozenkruiserspers illustreerde. Zelf kende ik hun werk wel van een eerdere tentoonstelling in 1953 in het toenmalige gemeentelijke museum in Alphen aan den Rijn, waar ze

samen met Paul Citroen exposeerden en waar hun werk mij toen bijzonder boeide.

Ellen Lorien behoorde eveneens tot de Rozenkruisersbeweging, maar het duurde tot 1972, eer ze exposeerde in het gebouw van een dier groeperingen aan het Donkere Spaarne.

Inmiddels was het werk van Johfra hier in ruimer kring bekend geworden door exposities in 1972 en 1973 in Galerie Eyliders in Zandvoort, gevolgd door Ellen Lorien in 1973 in dezelfde galerie.

John Eyliders betekent overigens toch veel voor het meta-realisme. Toen hij zijn bekende artiesten-café in Amsterdam nog had, was hij de eerste die Victor Linford op

zijn waarde schatte en hem een expositie in zijn zaak gaf, die daar in volgende jaren herhaalde en bovendien Victor Linford niet vergat, toen hij zijn galerie in Zandvoort had geopend. Linford was een der eersten die daar exposeerde en dat later nog tweemaal deed. Hij was in deze omgeving echter reeds eerder bekend geworden door een expositie bij Pelizon in 1969.

Het is ook John Eyliders geweest, die hier het werk van Johan Hermesen introduceerde in 1971 en 1972, waarna in 1973 ook Frans Erkelens in deze galerie exposeerde en vervolgens in dit voorjaar in Galerie Epoque in Heemstede.

In kleiner kring was het werk van Han Koning hier eveneens bekend door een expositie in het Rozenkruisers-gebouw aan het Donkere Spaarne in 1972.

„Burgerrecht“ heet dit paneel van Johan Hermans, waarmee hij doelt op de demonische figuur beneden in het ravijn, een eufemistisch

aangeduide bedreiging voor de vrouw, die via een smalle plank wil oversteken naar de reikende hand van een oude wijze.

Vergelijkingsmogelijkheid

Tot voor de tournee-expositie hebben liefhebbers van symbolistische kunst in deze omgeving dus veel meer te zien gekregen dan in andere plaatsen van ons land mogelijk was. Het belang van de expositie nu, in het Hofje van Staats, is dan ook niet gelegen in het verrassings-element. Over de aard van het werk, in deze kolommen al vaak genoemd, behoeft ik dus niet zoveel te schrijven. Maar er is wel een ander belangrijk element. Dat is gelegen in het feit, dat aanvankelijk „verspreid“ op-

door Hein Steehouwer

tredende symbolistische kunstenaars een groep hebben gevormd, die zich meta-realisten is gaan noemen om een gemeenschappelijk streven te belidmentonen. De redenen waarom zij hun stijl zo noemen zijn in dit blad reeds eerder uitvoerig uiteengezet. Het is dus nu voor het eerst mogelijk om de belangrijkste werken van deze schilders naast elkaar te zien en onderlinge vergelijkingen te trekken. Belangrijke schilderijen zijn immers door verzamelaars afgegaan om deze tentoonstellingen-serie mogelijk te maken. Dat biedt dus ook de gelegenheid om eerder geziene werken nog eens op hun mérites te beschouwen en meningen te veranderen, dan wel bevestigd te zien.

Duidelijke groei

Er is ook een aantal nieuwe en belangrijke schilderijen, waaruit blijkt, dat er een duidelijke groei

Han Koning noemde dit paneel „Isis“. Deze Egyptische godin, beneden in de cirkel, is voor hem de symbolische beschermster van de door het milieu bedreigde mens.

In het meta-realisme te bespeuren valt. Een man als J. B. Boschart, de onbetwiste „oudste“ van de groep wijzigt zich niet meer in belangrijke mate, maar blijkt wel tot een steeds sterker sprekende verdisping te komen in een paar uitzonderlijk goede schilderijen.

Het meest opvallend hier is immers zijn grote drieluik „Unio mystica“. Velen weten reeds lang, dat J. B. Boschart sinds jaren is geïnteresseerd in de onderscheidene typen religieuze mystiek en daarvan afgeleide leerstellingen. Hij heeft die binnen zijn drieluik gerangschikt volgens het patroon van de kabbalistische levensboom met de

drie zuilen, elk in een der luiken verbeeld. Het totaal is bedoeld als een „leerstuk“, zoals in vroeger eeuwen talloze schilderijen zijn ontstaan. De moeilijkheid bij zo'n werk is het schilder-kunstige element niet te kort te doen door de leerstelling, die nu eenmaal aan tevoren bepaalde symbolen en zelfs van de onderlinge opstelling daarvan is gebonden. J. B. Boschart moest zich dus aan een stramien houden, dat hij compositair bijzonder knap heeft opgelost, door talloze symbolen vanuit de Bijbel, de Griekse mythologie, de renaissance, tot aan oosterse leringen toe binnen een grote synthese op te nemen in een wijs en fantastisch landschap. Dit werk is eigenlijk de apotheose van jarenlang lezen en beleven van mystieke literatuur. Het gesloten drieluik toont een zeer persoonlijke opvatting van de evolutie van aarde en mens, een originele vondst, waarin J. B. Boschart vrijer kon

werken dan op de binnenzijden van zijn drieluik.

Een ander zeer belangrijk werk is zijn „Hekate“, een zowel symbolistische als surrealistische (en daarom dus meta-realistische) verbeelding van een der drie Griekse maangodinnen, de „moeder“ van de heksensabbathen en dus ook de Koningin van de nacht, zoals we die uit „Die Zauberflöte“ van Mozart kennen. Het is een grootse compositie, teruggaande op voorbeelden uit de renaissance en ook in een sterker aansprekend coloriet dan men meestal van J. B. Boschart gewoon is. Hij noemt zichzelf eerder een „man van de vorm dan van de kleur“ en daarom dus het grafische element in zijn werk en het terughouden van de penseelstreek, een eigenschap overigens van vele fijnschilders vroeger en nu.

Van Diana Vandenberg is het t

„Maankinderen“ van Johfra Bos-
schart, gebaseerd op ideeën om-
trent het verstoffelijken van zie-
len op de maan, zoals de oude as-
trotologie dit binnen haar symboliek
opvatte.

opmerkelijkste haar „Mandala“,
een rangschikking van de portret-
ten van de zeven meta-realisten
rond een centraal motief. Natuur-
lijk een strak aan een vastgesteld
patroon gebonden werk, maar een
knappe oplossing om zo vier uit-
muntend geschilderde portretten
in een kader te zetten.

In ander werk blijkt Diana
Vandenberg zich vrijer te ontwik-
kelen en minder „leerstellig“ te
werk te gaan dan vroeger het
geval was. Haar symboliek wordt

De symboliek van Han Koning is vooral gericht op het natuurlijk milieu. In veel van zijn werken komt een zogenaamde „pestdoctor“ voor, een middeleeuwse verschijning, in deze schilderijen echter op allerlei manieren als een soort vogelgod bezig met aan het milieu „overleden“ vogels. Ook Egyptische en andere molleven komen voor in dit werk, dat soms duidelijk teruggaat op een trant à la Jeroen Bosch. Het is vaak fel en rijk van kleur.

Het meeste wat hier hangt van Johan Hermsen is eerder bij Eyl- ders te zien geweest en besproken. Nieuw is een uitstekend paneel met een grote oranje angora-poes in een fantastisch decor. Een paar portretten schildert hij goed, maar wel wat hard. In het algemeen is hij een meta-realistische romanticus met reminiscenties aan werk uit de vorige eeuw, dat de laatste jaren weer zo'n opgang maakt in veel musea.

Ellen Lórien is zich verder en rijker gaan ontwikkelen in de richting van een natuurmystieke opvatting met een geheel eigen symboliek, persoonlijk en niet leerstellig, waarbij zij er blijk van geeft sinds enkele jaren ook sterk in de techniek vooruit te gaan.

Over Frans Erkelens kan ik weinig schrijven, omdat velen zich zijn kortgeleden in Galerie Epoque in Heemstede gehouden expositie zullen herinneren, waarvan ik de aard toen heb beschreven.

Hetzelfde geldt eigenlijk ook voor Victor Linford, reeds vaak hier genoemd. Zijn vormtaal is dezelfde gebleven, de visionair symbolistische inhoud eveneens. Hij ontwikkelt zich inmiddels naar een zeer opmerkelijk en boelend coloriet, met behoud van zijn grafische instelling. Een knappe synthese dus.